

könyv
könyvtár
könyvtáros

1994
különszám

ELŐZETES RENDSZERTERV

**Az Országos Szakirodalmi Információs Rendszer
megvalósítására**

Kézirat

1994 március-május

Készült a Miniszterelnöki Hivatal Tudománypolitikai Bizottság (TPB) Titkársága
megbízásából

Elfogadásra került a TPB Szakirodalmi Információpolitikai Munkabizottság
1994. május 9-i ülésén

Az előzetes rendszerterv szakmai konzultánsai:

Bakonyi Péter
Csurgay Árpád
Horváth Tibor
Rózsa György

Az előzetes rendszertervet készítették:

Szűcs Erzsébet

Bakonyi Géza
Kokas Károly
Martos Balázs
Nagy Miklós
Springer Ferenc

KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

Szerkesztőbizottság:

Tóthné Környei Márta elnök
Domsa Károlyné, Maurer Péter,
Poprády Géza, Sóron László

A szerkesztőség tagjai:

Bereczky László főszerkesztő
Bajai Mária tervezőszerkesztő
Vajda Kornél olvasószerkesztő

A szerkesztőség címe: 1054 Bp., Hold u. 6. – Telefon: 153-3763

Közreadja: a Könyvtári és Informatikai Kamara, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete, a Művelődési és
Közoktatási Minisztérium, az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, az Országos Széchényi
Könyvtár

Felelős kiadó: **Poprády Géza**, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója

Készült az OSZK Nyomdaüzemében

Felelős vezető: **Burány Tamás**

Terjedelem: 9,4 A/5 kiadói ív. Munkaszám: 94.240

Lapunk megjelenéséhez támogatást kaptunk a **Nemzeti Kulturális Alaptól**

Terjeszti az Országos Széchényi Könyvtár

HU-ISSN 1216-6804

Tartalomjegyzék

Preambulum	4
<i>I. A könyvtárak szerepe, követelmények meghatározása, szervezeti kérdések</i>	<i>9</i>
1. Az Országos Szakirodalmi Információs Rendszer célja	10
2. A rendszer magintézményeinek szerepköre, feladatai	11
3. Állományelemzés, gyűjtőköri egyeztetés	13
4. Országos feladatkörű „tároló” és kölcsönző könyvtár	14
5. Az Országos Szakirodalmi Információs Rendszerhez tartozó tagintézmények állományának feldolgozása számítógépes adatbázisokban	15
6. Tájékoztatás a tájékoztatásról. Közhasznú adatbázisok építése, szolgáltatása	16
7. A rendszer könyvtártechnológiai követelményeinek meghatározása	17
8. Az egységes szolgáltatásokhoz elengedhetetlen követelmények meghatározása ..	19
9. Oktatási követelmények	21
10. A rendszer működtetése, igazgatása	22
11. Jogszabályi keretek és jogvédelem	23
12. Gazdaságosság. Költségbecslés	24
<i>II. Számítógép, számítógép-hálózat és integrált könyvtári rendszer, 1994–2000.</i>	<i>25</i>
1. Bevezetés	27
2. A magyarországi nemzeti, felsőoktatási, szakirodalmi és közművelődési könyvtárak számítástechnikai és számítógéphálózati és/vagy egyéb kommunikációs infrastruktúrájának felmérése	27
3. A hazai könyvtárak nagyterületű hálózati kapcsolata	28
4. A hazai könyvtárak elektronizációs programja	31
5. A könyvtárak javasolt számítógép konfigurációja, finanszírozása	51
<i>Függelékek</i>	
1. Az Országos Szakirodalmi Információs Rendszer magintézményei (javaslat)	56
2. A retrospektív konverzió	58
3. A hatályos könyvtári, dokumentációs szabványok jegyzéke	59
4. Tárgyszójegyzék	61
5. A könyvtári szoftverekkel szemben támasztott részletes követelmények	62
6. A könyvtári tematikát kiegészítő, javasolt informatikai tantárgyak ismertetése ...	64
<i>Mellékletek</i>	
2 sz. melléklet: a jelenlegi számítógépes ellátottság;	65
3 sz. melléklet: a jelenlegi lokális számítógéphálózati helyzet;	73
8 sz. melléklet: könyvtári állományok;	81
9 sz. melléklet: adatbáziskezelő rendszerek;	89
10 sz. melléklet: információforrások;	97

Preambulum

1.

Jelen előzetes általános rendszerterv a Tudománypolitikai Bizottság megbízásából készült abból a célból, hogy a kormányzat számára segítséget adjon egy átfogó szintű tájékoztatási/könyvtárpolitikai állásfoglaláshoz és döntésekhez. Feladatunkhoz hasonló, de részletekre vonatkozó fejlesztési, illetve tervezési munkálatok más helyeken is folynak, így a felsőoktatás fejlesztését és támogatását szolgáló várható világbanki hitelek felhasználásával kapcsolatban, a 2000-ig tartó fejlesztés koncepcionális kidolgozásának részeként és más helyeken is. (Pl. a közgyűjteményeket felügyelő államtitkár is foglalkozik a fejlesztés kérdéseivel.) Ez a többcsatornás fejlesztés erőteljes koordinálást tesz szükségessé. A TBP Szakirodalmi Információpolitikai Munkacsoportja olyan kormányzati állásfoglalást képzel el, amely a több szálon futó munkálatok szintézisaként egyetlen és szakmai elemzésekkel és érvekkel alaposan támogatott fejlesztést irányoz elő, egyben csselekvési vezérfonalként szolgálhat.

Jelen terv igyekezett teljes mértékben figyelembe venni a könyvtárfejlesztés eddigi eredményeit.

2.

Könyvtáraink állományának hasznosulása és tájékoztató munkája meghatározó elemként van jelen a magyar tudományos élet, az oktatás, gazdaság és kultúra szférájában azzal, hogy a nemzetközi eredmények tárgyilagos, ellenőrizhetőséget biztosító hazai megjelenítését biztosítja, és gondoskodik a hazai eredmények számbavételéről és hasznosításáról. A naprakész tájékozottság könyvtárak által biztosítható szintje nemcsak az említett szférák felzárkózásának feltétele, hanem a legátfogóbb, egyben legolcsóbb eszköz szinten tartásukhoz és fejlesztésükhöz, s egyben a döntéshozatali mechanizmusok szakszerűségét támogató eszköz is. E tekintetben akárcsak nemzetközileg, a hazai könyvtári szolgáltatásoknak nincs alternatívája.

Olyan könyvtári rendszer kialakítása szükséges, amely

- állományával és tájékoztató eszközeivel átvilágíthatóvá és hozzáférhetővé teszi a világ tudományos és kulturális eredményeit és ezeket országosan szervezett szolgáltatásokban jeleníti meg;
- az országos ellátást biztosító nagy gyűjtemények állománya egyetlen korpuszként működhet, azaz bárhol a felmerült igényeket nemcsak egyedi gyűjtemény, hanem a könyvtári rendszer elégíti ki, minden könyvtár elérési pont valamennyi könyvtári szolgáltatáshoz, ezért hazailag az ellátottság optimálisan megállapítható szintjét kell elérni;

- a hazai állomány korpuszából hiányzó műveket a nemzetközileg már megszervezett könyvtárközi kapcsolatok több csatornája révén szerzi meg (különböző információhordozók, könyvtárközi kölcsönzés, adatátviteli lehetőségek, stb.)
- a könyvtárakat erős, nem uniformizált kooperatív kapcsolatok kötik egymáshoz, ezek kölcsönös érdekeken alapuló két- és többoldalú szerződésekben jelennek meg;
- a könyvtári rendszer garantált szolgáltatásokat nyújt, amelynek minimumát két követelményben lehet összegezni: a/ képes megszervezni és rendelkezésre bocsátani bárhol megjelent, bármely publikus dokumentumot, b/ a világ teljes dokumentumterméséről legalább regisztratív szintű tájékoztatást biztosít, c követelményeket tudományági és regionális feladatokat ellátó könyvtárak saját arculatuknak megfelelően bővíthetik (pl. az ún. szürke irodalom, disszertációk, magasabb szintű "state of the art" szerű tájékoztatások stb.)
- A rendszer épít nemzetközi információs szolgáltatásokra, elérhetővé tesz vagy honosít nemzetközi adatbázisokat, de nem vállalkozhat nemzetközi léptékű ágazati szolgáltatásokra saját erőből a hazai dokumentumtermés regisztrálása és a hozzá kapcsolódó szolgáltatások kivételével. A rendszer kötelező tájékoztatási szolgáltatásai négy fő típusban jelennek meg: retrospektív, illetve újdonságértesítő folyamatos tájékoztatás, másrészt diszciplína-orientált szolgáltatások és egyedi témákra irányuló szelektív szolgáltatások;
- a rendszer tagintézményeit korszerű adatátviteli hálózat köti össze, biztosítva a nemzetközi kilépést is, mindezt IIFP szolgáltatásként valósítva meg;
- a rendszer a legkorszerűbb könyvtártechnológiai és információ- feldolgozási módszerek folyamatos bevezetését kezdje el a korszerű technika nyújtotta lehetőségek kihasználása érdekében, amihez a megtartás és változtatás biztonságos egyensúlyát kell megteremteni. Kiemelendők a központi számítógépes szolgáltatások, az osztott (közös) feldolgozás, másfelől a korszerű indexelési/osztályozási eljárások;
- az egyetemi és főiskolai könyvtárosképzés tananyaga kövesse a megkívánt korszerűsítést, kevesebb helyen magasabb színvonalon kell a szakmatikát oktatni és létre kell hozni a továbbképzés komplex rendszerét.

A megvalósítandó rendszer feladatai, maga a feladatrendszer a közművelődési funkciók erősítését is szolgálja.

Az új könyvtári rendszer működőképessége a rendszernek alábbi alrendszereit, elemeit tételezi fel.

1. Összkönyvtári, ún. központi szolgáltatások, a nemzeti dokumentumtermés számbavétele a magyar nemzeti bibliográfia által, tároló és kölcsönkönyvtár, országos lelőhelyjegyzékek, tájékoztatás a tájékoztatásról. Ezek az eszközök és intézmények biztosítják a teljes rendszer rendszerszerű működését.
2. Különböző fenntartók által üzemeltetett húsz-harminc ún. magkönyvtár. Ezek adják a rendszer gerinchálózatát. Állományuk mérete, az ide koncentrált szakértelem, magas szintű technika, korszerű információfeldolgozási eljárások képessé teszik őket országos és nemzetközi bevezetésű szolgáltatásokra. E húsz-harminc könyvtár munkamegosztását főként ágazati és regionális szerepvállalásuk határozza meg. Ide tartoznak a nemzeti könyvtár, egyetemi könyvtárak, az országos szakkönyvtárak. (Ld. Függelék 1.)
3. Az ún. közvetítő könyvtáraknak a fenténél szélesebb köre adja. Ide további felsőoktatási könyvtárak, megyei, városi, kutatóintézeti könyvtárak tartoznak. Nagyvállalatok könyvtárai is bevonhatók, amennyiben az országos ellátásból rájuk háruló feladatokat szerződésileg vállalják: Ugyancz vonatkozik az egyházi gyűjteményekre is. A könyvtáraknak ez a köre is részt vesz kisebb mértékig az eredeti dokumentumok szolgáltatásában és adatbázisok építésében, de saját lehetőségeiket meghaladóan is vállalják a többi könyvtár szolgáltatásainak átvételét és szétszolgáltatását, "átsomagolását".
4. A többi kisebb városi, községi, iskolai könyvtár a rendszer szempontjából a rendszer szolgáltatásokat fogadó végállomás, sajátos eddigi feladataik ellátása mellett. Egyházi gyűjtemények állományuk és szolgáltatásaik szerint sorolnak be egyik vagy másik csoportba.
5. Irányítási és finanszírozási szempontból a könyvtárak mindegyike kettős arculatú. Egyfelől olyan saját felhasználói körrel rendelkeznek, amely kör igényei miatt a fenntartók e könyvtárakat létrehozták. Másfelől a rendszer értelmében a többi könyvtárban felmerülő igényeket elégítik ki. Az országos ellátási rendszer számára végzett munka főként a magintézményekben és a központi szolgáltatásokban okoz többletmunkát és kíván erősebb felkészültséget. E többlet finanszírozását a fenntartók többnyire nem vállalhatják, de ezen a területen felügyeleti jogait sem gyakorolhatja. Ezért a rendszer irányítását a kiemelt könyvtárak vezetőiből alakult tanács végzheti a fenntartók jogainak csorbítása nélkül a könyvtárak eredeti, a fenntartók által meghatározott feladatok keretében. A rendszerben való részvételt és anna mikéntjét nem a könyvtárakkal, hanem a fenntartókkal kötött szerződések határozzák meg. Mivel a rendszer valamennyi szaktárca, az MTA és az OMFb érdekeltségeit érinti, a kormány mellett célszerű egy könyvtári-tájékoztatói köztársasági megbízott, "ombudsman" kinevezése. Hatásköre nem a rendszer irányítása vagy felügyelete, hanem az érdekegyeztetésen alapuló célok teljesülésének ellenőrzése. Az irányításra más szervezeti forma is lehetséges, pl. a magintézmények vagy néhány intézmény

önállósítása a régi "gyűjteményegyetemi" elgondolás eredetileg Magyar-Szekfü-Hóman-tól származó elképzelés aktualizált változata szerint. (Ld. I. 10 pont.) A finanszírozásban először a rendszert létrehozó egyszeri költségek merülnek fel, amelynek összetevői: az állomány fejlesztése egyeztetett gyarapítással, a technika biztosítása (számítógépek, átviteli hálózat, reprográfia stb.) , az adatbázisok feltöltése és a személyzet megerősítése, képzése. Másfelől folyamatos támogatás központi forrásból, amely a fenntartó által biztosított költségvetés mellett jelenik meg. Ennek szétosztása annak arányában határozható meg, amilyen mértékben az egyes intézmények részt vállalnak az országos ellátásban.

A vázolt rendszer megkívánja egy fejlesztőkből álló csoport felállítását az irányítói tanács és a köztársasági megbízott (ombudsman) támogatására. E csoport az OSZK-ban működő jelenlegi Könyvtártudományi és Módszertani Központ helyett vagy átalakításával költségvetési plusz nélkül hívható életre. Feladata a használói szükségletek és igények folyamatos elemzése, állományelemzés, hatásvizsgálatok, az információfeldolgozás technológiájának fejlesztése, hardver eszközök, szoftverek kiválasztása és tesztelése (bizonyos felületeken fejlesztése), és részben üzemeltetés. Mivel a hagyományos könyvtárosi szakma az utóbbi szakértelmet nem tudja biztosítani, a csoportnak számítástechnikai szakembereit az IIFP stábjából kell kiválasztani és az IIFP Irodával közösen működtetni.

4.

A rendszert létrehozó folyamat első szakaszának feladatait az alábbiakban lehet megjelölni.

1. *A magintézmények állományának fejlesztése*
2. *A tároló/kölcsönző könyvtár megszervezése az OSZK már működő raktárának bevonásával*
3. *Az inkurrens állomány tárolókönyvtári elhelyezése*
4. *Az adatátviteli hálózat gerincvezetékeinek kiépítése ill. bővítése*
5. *A magintézmények technikai fejlesztése*
6. *Az 1-5. pont alatti megkívánt képzés.elindítása*

A fejlesztés további szakaszaiban a rendszer teljes kiépítését kell elérni. A feladatok részletezése a jelen előzetes rendszerterv elfogadása után történik meg. Költségkalkulációk a rendszerterv részletezésénél találhatók.

